

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(477)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-35-130-136>

Віталій Тельвак

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: telvak1@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Віталій Масненко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: masnenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

«Русский мир» як політична технологія та інструмент агресії: нова аналітична структура*

**(Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму:
історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: (Аналітична
доповідь).—Київ, 2018.—227 с.)**

Анотація. У статті прорецензовано колективну монографію співробітників Інституту історії України НАН України, в якій всебічно з'ясовуються історичні витоки концепту «Русский мир», а також відтворено його застосування як політичної технології та інструменту агресії. Дослідження характеризує ґрунтовна та різноманітна джерельна база. Автори представили різноаспектний аналіз теорії та практики «русского мира», що має стати підставою для деконструкції однієї з найбільш руйнівних ідеологій сучасності.

Ключові слова: «Русский мир», «русская весна», філософія євразійства, політична технологія, російська агресія.

Час, що минув від початку російської військової агресії в Україну, породив чималу кількість різнопланової літератури багатьма мовами. У цих працях пропонується осмислення найбільшого на сьогодні конфлікту в повоєнній Європі крізь призму політологічних, правових, історичних, культурологічних та багатьох інших дослідницьких оптик. Здебільшого, наявні опрацювання хибують на певну однобічність, адже їхні автори зосереджені на з'ясуванні зазвичай якогось одного аспекту російсько-української війни, що ускладнює його адекватне співвіднесення з іншими чинниками. Ще більшу цінність мають спроби цілісного аналітичного погляду на цей виклик для сучасного українства. Серед таких нечисленних праць хочемо звернути увагу на доповідь співробітників Інституту історії України НАН України Лариси Якубової, Володимира Головка та Яни Примаченко «Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії», що стала наслідком реалізації науково-дослідного проєкту (який був складовою частиною цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Історичний досвід регіонального розвитку Донбасу і Криму. Донбас і Крим в історії України: віхи спільної історичної долі») та з'явилася друком позаторік, але так і не знайшла обговорення в критичній літературі.

Натомість згадана праця цілком заслуговує на уважну наукову рефлексію з кількох причин. По-перше, відзначимо добре дібраний склад авторського колективу, в доробку представників якого бачимо численні ґрунтовні праці з проблематики минулого та недавнього сьогодення Східної та Південної України. Для прикладу, згадаємо про знані книги Л. Якубової («Русский мир» в Україні: на краю прірви», «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь» і «Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини»), В. Головка («Окупація Криму» та «Олигархи из города роз. Становление и развитие крупного капитала Донбасса (1991–2014 гг.)») і публікації Я. Примаченко, зокрема, «Історична політика РФ та її вплив на території південно-східної України та АР Крим в контексті «русского мира». Тож про підняті у праці проблеми Автори говорять з

* Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за конкурсним проєктом № 2020.02/0103 «Політика пам'яті та історична свідомість населення на окупованих Росією територіях України (ОРДЛО, АР Крим, Севастополь)».

повним знанням їх історичної ґенези та сюжетної складності. По-друге, вкажемо на ґрунтовність рецензованої книги, адже під скромним підтитлом «Аналітична доповідь» міститься справді змістовна монографічна студія, котра має виразний синтетичний характер. По-третє, зазначимо полісюжетність рецензованого тексту, де збалансовано представлено виклад політичних, історичних, економічних та багатьох інших аспектів російської військової агресії, про які докладніше говоритимемо нижче.

У розлогіму вступі Автори найперше зосередилися на понятійному апараті своєї студії. Вповні виправдано, що найбільше уваги вони присвятили ідеологічному концепту «русский мир», вміло показавши його стрімку «кар'єру» протягом останніх десятиліть від вузько дисциплінарного терміну до топового вислову російського політичного словника і чи не найпоширенішого медійного приводу. На сьогодні цей концепт є не лише віссю офіційної ідеології Росії, а й евфемізмом для означення російської агресії проти України й інформаційної війни, яку наш північно-східний сусід розгорнув не лише проти своїх колишніх сателітів, а й загалом проти колективного «Заходу».

Розглядаючи еволюцію сенсів, які вкладалися в поняття «русский мир», Автори показали специфіку його артикуляції в медіях та в середовищі політичної еліти Росії, а також представників українського експертного середовища. Врешті, в книзі запропоновано виокремити кілька іпостасей явища, що приховується під назвою «русский мир», з огляду на варіативність його ідейних та практичних проявів. У широкому значенні, вважають Автори, «русский мир» – це системна технологія, підпорядкована стратегії російської зовнішньої політики, що передбачає: 1) реінтеграцію до сфери політичного та економічного домінування Росії пострадянського простору; 2) підвищення впливу РФ на суспільно-політичну ситуацію в державах близького та далекого зарубіжжя, у яких проживають великі російськомовні громади; 3) системну дестабілізацію західної цивілізації; 4) демонтаж наявної геополітичної конфігурації, створення нових геополітичних союзів на засадах протистояння поширенню лібералізму та демократії, де концепт «русского мира» пропонується як новітня ідеологічна основа цивілізаційних воєн майбутнього. Отже, в найбільш широкому сенсі «русский мир» задуманий як ідеологічна основа та інструмент російської ідеологічної та геополітичної експансії, що відбуватиметься передусім у формі гібридної війни (с. 20).

У вузькому значенні, твердять українські дослідники, «русский мир» – це ідеологічний наукоподібний продукт (ідеологема), покликаний обґрунтувати унікальність Росії, «русской цивилизации», росіян (руских) та надати ваги їхнім претензіям на лідерство далеко за межами сучасних кордонів РФ. Основою доведення унікальності російської цивілізації (що доволі часто потрактовується як євразійська) стала реконцептуалізація минулих імперських наративів. Саме тому в ній достатньо еkleктично поєднуються акценти та стереотипи, запропоновані в рамках доктрини «Москва – Третій Рим», імперської ідеології початку XVIII–XIX ст., публіцистики «почвенників» XIX ст., концепції культурно-історичних типів М. Данилевського, євразійства першої половини XX ст., концепції Л. Гумільова тощо (с. 20).

Для України, слушно йдеться у Вступі, найактуальнішою залишається не так ідеологія, як практика «русского мира», що втілюється на тимчасово окупованих територіях сходу України і Криму з весни 2014 р. Адже саме в Україні ідеологічні кліше «русского мира» вперше були апробовані як інструмент гібридного військового конфлікту, закамouflьованого під громадянську війну. Зважаючи на практичну площину, у Вступі охарактеризовано наслідки експансії «русского мира» на терени України. Автори навели промовисті розрахунки, наскільки кошовною виявилася ця експансія – в прямому та переносному сенсах – для агресора та, особливо, його жертви. Така ситуація, наголошується у Вступі, найменшою мірою пов'язана із внутрішніми проблемами України та її регіональною політикою. Вона стала безпосереднім наслідком реалізації доктрини «русского мира» на практиці. Завдяки їй же в світі фактично розгорнулася повномасштабна холодна війна. Саме з її закінченням пов'язані очікування повернення Криму і окупованих територій Донбасу до складу України. З метою прогнозування внутрішньополітичної ситуації навколо «Л/ДНР», ймовірної динаміки Мінських переговорів та геополітичної стратегії України, Автори у наступних частинах рецензованої праці запропонували комплексний аналіз складових «русского мира» як системної загрози сучасному світу.

У першій частині книги «Суспільно-політичне підґрунтя Русской весны: російський вектор» аналізується різноплановий інструментарій, який використовувала путінська влада для ідеологічної виробки власного населення з метою його негативної мобілізації довкола ідеї реставрації втраченої імперської величі. Автори аргументовано доводять, що йшлося про своєрідне переобрамлення радянського владного патерналізму на засадах економічних відносин доби дикого капіталізму. Найбільш дієвим в умовах сьогодення виявився медійний інструментарій. У праці слушно наголошується, що забезпечення широкого доступу пропагандистів «русскомірських» ідей до засобів масової інформації, передусім телевізійних каналів, було не випадковим. Тож цілком очікувано, що за кілька років підреставрований

.....
неоімперський тренд захопив досить широкі кола росіян, а наслідки такої політики стали невдовзі очевидними. Повномасштабний наступ на масову свідомість російських громадян і формування нової геополітичної доктрини Кремля розгорталися під гаслом необхідності об'єднання і «вставання з колін» «русского мира». Ця думка, як і теза про пасіонарність російського народу, стали смисловою віссю, на якій вибудовувалася стратегія путінського режиму.

Водночас у промовах російського президента, як доводять Автори, з'явилася непритаманна раніше Кремлю лексика: «Атлантичний союз» замінив традиційний в російському політичному дискурсі «Захід», в політичному сенсі став регулярно застосовуватися раніше суто географічний термін «Євразія», громадяни РФ у порушення логіки, прийнятої серед очільників багатонаціональних держав, все частіше називалися «русскими», а не «россиянами». Фінальним акордом ідеологічного транзиту державної політики РФ стала заміна терміну «національна держава» на поняття «держава-цивілізація» та його ув'язка з ідеологемою «русский мир». Саме з ними державне керівництво асоціювало перспективи виходу РФ в коло перших гравців світу, а В. Путін чимдалі більше позиціювався як національний керманіч, здатний повернути Росії статус світового лідера. Інструментом потужного геополітичного ривка впродовж кількох, як неодноразово заявляв глава Росії, вирішальних років мало стати затвердження її на позиціях регіонального гегемона «політичної» Євразії. На жаль, слушно вказують Автори, українська влада зі значною часткою інфантилізму ставилася і до зовнішньополітичних загроз, і до доктрини «русского мира», яка активно просуvalася від початку нового століття у суспільному дискурсі Криму та східноукраїнських теренів. Наслідки такої неадекватності виявилися трагічними.

Аби зрозуміти причини радикальної зміни путінської риторики щодо України та її масову підтримку російським суспільством, Автори у наступній частині книги «Русский мир: від ідеї до доктрини» звертаються до аналізу особливостей ідеологічної складової пострадянського транзиту РФ. З огляду на специфіку політичної історії Росії у розділі акцентовано увагу на докладному (а подекуди й надмірно деталізованому) аналізі філософії євразійства та її поступовій трансформації протягом столітніх дискусій на концептуальний стрижень сучасної ідеології «русского мира». Запропоноване бачення ґенези цієї доктрини спонукає до подальшої дискусії (зокрема, до її інтелектуальних й ідеологічних джерел, на нашу думку, можна віднести й концепцію «офіційної народності» Російської імперії XIX – початку XX ст.).

Водночас автори переконливо продемонстрували, що саме концептуальне з'єднання конструкту «русского мира» із зовнішньою політикою відіграло роль ідейного розриву з багатьма гуманістично забарвленими ідейними доктринами, які були спрямовані всередину Росії і покликані на розбудову в ній цивілізованого суспільства. Власне, ідеологи (на кшталт Є. Островського та П. Щедровицького) перевернули ці ідейні конструкції з ніг на голову: вони механістично розширили «русский мир» до теренів СРСР та адаптували його для політичного вжитку В. Путіним. Саме останній озвучив ту формулу «русского мира», що нині є загальнопоширеною: російська культура = російська держава = російський етнос = російська мова. У такому вигляді з 2007 р. концепт «русского мира» стає ідеологічною підвалиною путінського режиму і наріжним каменем зовнішньої політики РФ на пострадянському просторі. Упродовж кількох наступних років, взятий на озброєння російськими посадовцями, концепт «русский мир» стрімко втрачав філософське та політологічне підґрунтя, перетворившись на обов'язковий елемент апаратної риторики чи прояв лубочного російського великодержавного шовінізму.

Якісно ж новий етап осмислення концепту «русский мир» пов'язаний з окупацією Росією українського Криму та збройною агресією на Донбасі у 2014 р. Його перетворенню з ідеології на політтехнологію присвячена наступна, третя, частина книги. Етапною в «кар'єрі» концепту дослідники вважають Мюнхенську промову В. Путіна (лютий 2007 р.), в якій уперше бачимо активне просування концепції «русского мира» на міжнародному рівні. Цей же рік, проголошений роком російської мови, дав офіційний старт просуванню «русского мира» і на суто державному рівні. Тогочасна конфігурація «русского мира» виглядала так: ядро «мира» становлять Росія, Україна та Білорусь; внутрішню сферу – пострадянський простір; зовнішню сферу – країни з великою російською діаспорою (Німеччина, Ізраїль, США, Британія), православні країни (Сербія, Кіпр, Румунія, Чорногорія, Болгарія), держави, де формуються російські діаспори та є цікавість до російської культури (Італія, Фінляндія). На відміну від решти цивілізацій, унікальність «русского мира», за логікою його творців, полягає в тому, що він є водночас синонімічний значенню «імперії» та «великої держави». Серед політичних цінностей «русского мира» зазначені: сакральність влади, патерналізм, суверенність. Духовні цінності вибудовуються довкола месіанства в його класичному російському розумінні «Москва – Третій Рим».

У наведеному звучанні «русский мир» мав стати відповіддю на кризу власне російської ідентичності, що спіткала РФ після розпаду Радянського Союзу. Втім, вже його конструктори

відзначили головну проблему «руського мира» – відсутність бачення майбутнього. Ще одним клопотом є те, що ставка російських ідеологів на культурну ідентичність, як об'єднавчу парадигму, де російська культура виходить за рамки національного і відсилає до універсального горизонту цивілізації, є конфліктогенною. Адже така ідентичність неминуче не співпадає з політичними кордонами держави і входить у конфлікт з громадянською/політичною ідентичністю.

У четвертій частині праці йдеться про особливості реалізації концепції «руського мира» у рамках державної політики щодо «співвітчизників за кордоном». Автори наголошують, що питання про етнічних росіян, які проживали у нових пострадянських державах, традиційно було чуттєвим для російського суспільства, вихованого на засадах імперської історичної пам'яті. Воно повернулося у державний порядок денний разом з путінською авторитарною стабілізацією на початку 2000-х рр., коли тема «захисту російськомовних у ближньому зарубіжжі» почала використовуватися офіційною пропагандою для внутрішньополітичної мобілізації. Мірою утвердження політичного режиму В. Путіна, переконливо доводять Автори, є політика щодо «співвітчизників за кордоном», що переорієнтовувалася на досягнення двох основних стратегічних завдань. По-перше, створення спільноти «російських співвітчизників за кордоном» як такої. По-друге, топовим завданням російської дипломатії (як офіційної, так і народної) стало забезпечення лояльності та підтримки зовнішньополітичного курсу Росії з боку «співвітчизників за кордоном». Вага цього напрямку значно підсилена після «кольорових революцій» на пострадянському просторі. Реалізація цієї політики відбувалася шляхом створення різних фондів і закордонних культурних центрів, заснування орієнтованих на закордонних росіян телеканалів і часописів, започаткування грантових програм тощо. Попри таку різноманітність інституційних ініціатив і гнучкість методів у їх реалізації, перед ними була поставлена одна ціль – реінтеграція пострадянського простору.

У наступній частині праці відтворено процеси використання політики пам'яті як інструменту просування ідеології та практики «руського мира». Автори наголошують, що спекуляції стереотипами та штампами, затвердженими радянською та пострадянською історіографією в масовому дискурсі РФ та на територіях, які впродовж останніх десятиліть перебувають під її безроздільним інформаційним впливом (найбільше Крим та Східна Україна), відіграли провідну роль у ферментуванні суспільного бродіння упродовж так званої «Русской весни». Водночас, як влучно зазначено у праці, засадничі відмінності смислових рядів та ціннісної наповненості української і російської історіографій виступають природним муром на шляху «руського мира».

За спостереженням Авторів, на етапі виходу з економічної кризи та зміцнення авторитарних тенденцій у РФ почали поглиблюватися контакти між російськими та українськими істориками. Однак разом із ними відновлювалася чимраз більша низка непереборних суперечностей, що набували в часи загострення російсько-українських міждержавних відносин вигляду конфронтації, а зрештою, переросли у війну пам'ятей 2000-х рр. «Больові точки» цієї війни складали спадок Київської Русі, оцінка державних діячів України доби Гетьманщини, проблема т. зв. возз'єднання Гетьманщини та Московського царства, історія національно-визвольних змагань, Голодомор, історія «возз'єднання» часів Другої світової війни, «Велика Вітчизняна війна» і проблема українського національного руху (зокрема, персоналії діячів ОУН–УПА), врешті – розпад СРСР та суверенізація України.

Зі згаданих тем путінські ідеологи спинили свій вибір на Другій світовій війні як на «міфі походження». Пам'ять про Другу світову завдяки її вкоріненості у масовій свідомості та інтенсивному використанню перетворилася на вузлову точку сучасної російської ідентичності. Радянський ідеологічний конструкт «Великої вітчизняної війни» є простим і зрозумілим як для сучасної російської влади, яка ментально лишилася глибоко радянською, так і для широких верств населення, що вирости і були виховані на ньому. Водночас це зручний символічний ресурс для просування російського впливу на пострадянському просторі. Так само образ війни, який споживачеві «згодовують» російські пропагандисти, є набором міфів і штамів, підібраним заради і в інтересах влади. У цьому сенсі офіційний історичний дискурс є лише кривим віддзеркаленням сучасної російської політики. Автори слушно вказують на успішність просування російського дискурсу про Другу світову війну в українському інформаційному просторі завдяки неконтрольованій присутності російських ЗМІ та діяльності фінансово потужного проросійського лобі в Україні.

У книзі також запропонований доволі влучний аналіз значення такого інформаційного явища як «новомова» («newspeak») у поширенні офіційного російського пам'яттєвого дискурсу. Автори звернули увагу на розрахунки індексу результативності російської пропаганди (РРП), які показали наявність прямої кореляції між російським інформаційним впливом та ступенем російськомовності регіону і національною ідентичністю його мешканців. Відповідно найменші показники – у західному і центральному україномовних регіонах, а найбільші – у Криму та на Донбасі, а також у Харківській та Одеській областях (с. 124).

.....

Про пам'яттєві війни як своєрідну генеральну репетицію гібридної війни докладно йдеться в шостій частині праці. Їх активна фаза розпочалася з 2005 р., коли до влади прийшов В. Ющенко – перший український президент, який провадив активну історичну політику. Ініційовані за його президентства історичні дискусії торкалися головним чином проблем Голодомору та ОУН/УПА. Тут В. Ющенко йшов у фарватері історичного нарративу, створеного українською діаспорою в часи Холодної війни. Так, в Україні запущено процес поступової деколонізації. Втім, без необхідної у таких випадках популяризації, наголос на злочинах радянського керівництва викликав несприйняття, а часом – навіть образу, у кількісно значної частини українського суспільства, котре підпало під впливи російської пропаганди. Її успішність в українському медійному просторі, слушно вказують Автори, також була зумовлена неспроможністю української влади виробити і запропонувати об'єднавчу національну ідею для України. Натомість доволі успішними виявилися політтехнологічні ініціативи російської влади. Так, для протидії націоналізації історії Другої світової війни та критичному осмисленню проблеми ОУН–УПА була задіяна нова політтехнологія – «георгіївська стрічка», яка мала виступати маркером поділу на «своїх» і «чужих». Впровадження георгіївської стрічки, як нового символу перемоги над нацистською Німеччиною на пострадянському просторі, супроводжувалося потужною PR-компанією, яка мала чималий резонанс і в українському інформаційному просторі.

Прихід до влади у 2010 р. президента В. Януковича ознаменувався повною ревізією політики пам'яті його попередників. Одним із перших кроків нової адміністрації стало ініціювання кампанії по позбавленню Р. Шухевича та С. Бандери звання Героя України та відмова від просування геноцидної версії Голодомору на міжнародній арені. Почався процес реанімації героїзованої версії радянської історії «Великої Вітчизняної війни». Саме її сакралізація стала основою російської гібридної війни. Все це призвело до поляризації українського суспільства у ставленні до цих ініціатив. Ще більше громадянську конфліктність посилювала деструктивна законотворча діяльність тогочасної Верховної Ради, опанованої Партією Регіонів. Найгостріше суспільне збурення викликало прийняття Верховною Радою України влітку 2012 р. мовного закону Ківалова–Колесніченка.

З'ясуванню політтехнології «русский мир», як інструменту агресії в Криму та на Донбасі, відведено останню, на нашу думку, ключову частину рецензованої праці. У хронологічній послідовності та зі значною деталізацією Автори реконструювали перебіг т.зв. «Русской весны» (окупації Криму та ОРДЛО), показавши її відверто гібридний характер, що полягав у маскуванні агресії під громадянський конфлікт, широкому використанні раніше сформованих агентурних мереж, залученні диверсійних військових груп, відповідному медійному супроводі за заздалегідь сформованими пропагандистськими лекалами тощо. Все це призвело до правдивої руйни українства на окупованих територіях і масової еміграції населення із зони бойових дій. У випадку східноукраїнських теренів, до цього додалися ще й небачені за масштабами у повоєнній Європі економічний визиск і тотальне нехтування правами місцевого населення.

Зауважується блискавичне поширення на Донбасі перед тим невластивих йому ідей «русского мира», просування яких, а також фінансування незаконних військових формувань спонсорував російський олігарх Костянтин Малофєєв (с. 162–163). Водночас, як переконливо показали Автори, наступний перебіг військово-політичних подій, передовсім активний опір російській агресії на Донбасі, засвідчив кричущу семантичну і методологічну інвалідність доктрини «русского мира», що химерним чином намагається поєднати непомітне з однією лише метою – тотального руйнування (с. 181). Апеляція ж до цієї доктрини очільників і речників колаборантів в ОРДЛО (Плотницького, Прилепіна та ін.) породжує відчуття дежавю – «дещо підправлена рускомірська новомова є нічим іншим як чекістсько-апаратною мовою радянської за походженням номенклатури, що рветься до реваншу і політичної легалізації» (с. 182).

Натомість унаочнення справжніх, а не проголошуваних російською пропагандою перспектив етнічних громад Криму і населення окупованого Донбасу у проєкті під назвою «русский мир», де створені умови тотального витіснення українського та кримськотатарського чинника з політичного та культурного порядку денного, виступило потужним чинником українського націєтворення. Російська інвазія – реальна загроза втрати територіальної цілісності й суверенітету – стала для більшості громадян за межами окупованих територій відправною точкою мобілізації української ідентичності.

Підсумовують рецензовану працю надзвичайно розлогі «Висновки і пропозиції» (с. 186–226). Така, як на нашу думку, надмірна докладність пояснюється текстовими запозиченнями, подекуди доволі значними, з основного тексту книги. Повтори зустрічаються й в основному тексті. Зокрема, про демонстративну відмову Медведєва відвідати заходи із вшанування 75-річчя Голодомору йдеться у різних його частинах (с. 115, 131).

Щодо змістовної складової, особливо актуальним є застереження Авторів про небезпеку піддатися на намагання Росії нав'язати Україні свій політичний та інтелектуальний порядок

денний і вибудовувати український світ, віддзеркалюючи «русский мир». Вважаємо слушною думку, що проблему протистояння «русскому миру» не можна розв'язати, застосовуючи лише політичний, ментальний і соціальний інструментарій XIX – націоналістичного – сторіччя. Це означатиме ізоляцію України разом з Росією у своєрідній «паралельній реальності», де дві країни, відколовшись від цивілізованого світу, вирішуватимуть питання порядку денного позаминулого століття. Очевидним є те, що українське суспільство і держава не можуть собі дозволити таким чином змарнувати наявні обмежені ресурси.

Важливою запорукою резистентності українських громадян до «русскомирской» доктрини і відповідно успішного завершення пострадянського транзиту є подолання будь-яких проявів комуністичної спадщини. Один з найбільш принципових висновків Авторів стосовно практики реалізації «русского мира» на Донбасі полягає у тому, що не лише комуністична ідеологія, а й її політичні організації, становлять пряму загрозу українському політичному проекту, власне Українській державності. Тому стартовим майданчиком демонтажу доктрини «русского мира», цілком виправдано, має стати повномасштабна декомунізація, перетворена на системний інструмент оновлення масової свідомості на засадах гуманізму, ліберальних цінностей та демократичних свобод, і масштабна просвітницька діяльність, яку не можна підміняти пропагандою.

Зазначені пропозиції можна розвинути у кількох взаємопов'язаних аспектах, зокрема, декомунізація має перерости у послідовну деімперіалізацію, а концепція «українського світу» має отримати сучасне інтелектуальне і духовне підґрунтя, яке було б привабливим для більшості українських громадян, зокрема й на окупованих Росією територіях.

Насамкінець висловимо кілька зауважень і побажань. Помітною прогалиною рецензованої книги є певне ігнорування особливого значення РПЦ у формуванні ідеології «русского мира» та її поширені у пострадянському просторі, передовсім в Україні. У тексті зустрічаються лише принагідні згадки про взаємодію державних структур РФ з цією конфесією (с. 87–88), або її одержавлення – перетворення фактично на державну церкву (с. 113). Згадується також, що в 2006 р акцію «георгіївської» стрічки благословив патріарх Московський і Всея Русі Алексій II. Згодом її підтримав його наступник – патріарх Кирил (с. 134). Насправді роль РПЦ значно вагоміша і потребує детального аналізу, оскільки сучасні керманічі московського православ'я намагаються завдяки доктрині «русского мира» по-суті підважити апостольські правила функціонування помісних церков. Отже, ця доктрина слугує обґрунтуванням «духовної експансії» за межами РФ, яка продовжується навіть через недільні проповіді у церквах УПЦ МП (філії РПЦ в Україні). Не говориться про деструктивну роль, яку відгравали регіональні структури цієї конфесії під час розгортання російської агресії в Криму та на Донбасі. Також обійдено увагою роль агентів впливу, різного роду апологетів «русского мира» в Україні, починаючи від політиків «першого ешелону», загальноукраїнських медіа і завершуючи регіональними елітами, особливо на півдні і сході держави.

У підсумку зазначимо, що рецензована книга є проникливим панорамним дослідженням теорії та практики «русского мира», що чи не вперше настільки повно показує його в історичній ґенезі й інструментальному застосуванні, як «яскравой обгортки» неоімперіалістичної практики. Інтелектуально написаний текст переконує читача багатою доказовою аргументацією та спонукає до подальших студій над феноменом сучасного російського імперіалізму. Такий аналіз має стати підставою для деконструкції однієї з найбільш руйнівних ідеологій сучасності і дозволить більш виважено вирішувати проблему успішного завершення пострадянського транзиту як для України, так і для самої Росії.

Виталий Тельвак

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Виталий Масненко

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
доктор исторических наук, профессор (Украина)

**«Русский мир» как политическая технология и инструмент агрессии:
новая аналитическая структура**

(Якубова Л., Головки В., Примаченко Я. Русский мир на Донбассе и в Крыму:
исторические истоки, политическая технология, инструмент агрессии: (Аналитический
доклад). – Киев, 2018. – 227 с.)

Аннотация. В статье прорецензирована коллективная монография сотрудников Института истории Украины НАН Украины, в которой всесторонне выясняются исторические истоки концепта «Русский мир», а также показано его применение как

.....
политической технологии и инструмента агрессии. Исследование характеризует основательная и разнообразная база источников. Авторы представили разноаспектный анализ теории и практики «русского мира», который должен стать основанием для деконструкции одной из самых разрушительных идеологий современности.

Ключевые слова: «Русский мир», «русская весна», философия евразийства, политическая технология, российская агрессия.

Vitalii V. Telvak

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
Dr (History), Professor (Ukraine)

Vitalii V. Masnenko

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
Dr (History), Professor (Ukraine)

**«Russian world» as a Political Technology and Tool of Aggression:
New Analytical Structure**

(Yakubova L., Golovko V., Primachenko J. Russian peace in Donbass and in Crimea: Historical Origins, Political Technology, Instrument of Aggression: (Analytical Report.) – Kyiv, 2018. – 227 p.)

Abstract. The article reviews a collective monograph of the scholars of the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences of Ukraine that comprehensively clarifies the historical origins of the concept of «Russian world, as well as its application as a political technology and tool of aggression. The study is characterized by a thorough and diverse source base. The authors presented a multifaceted analysis of the theory and practice of the «Russian world» concept, which should be the basis for the deconstruction of one of the most destructive ideologies of our time.

Key words: «Russian world, «Russian spring», philosophy of Eurasianism, political technology, Russian aggression.

Статтю надіслано до редколегії 13.01.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 26.02.2021 р.